

Політика України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи: історія формування, проблеми реалізації та перспективи підвищення її ефективності

Аналітична доповідь

УДК 354

За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове

Автори:

О.І. Насвіт

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Політика України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи: історія формування, проблеми реалізації та перспективи підвищення її ефективності: аналітична доповідь / О.І. Насвіт – К. : НІСД, 2016. – 45 с.

Вступ

В 2016 році минуло 30 років від аварії на Чорнобильській АЕС, яка мала катастрофічні наслідки. Двадцять шостого квітня 1986 року сталася аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС. Негативні наслідки цієї техногенної катастрофи визначаються викидом значної кількості радіоактивності у довкілля, тривалим існуванням зруйнованого ядерного реактора і є найтяжчими за всю історію використання атомної енергії у мирних цілях.

Загальна радіоактивність речовин, що потрапили за межі реактора у довкілля, становить близько 13 Ексабеккерелів (понад 300 МКі). Аварія призвела до забруднення більш як 145 тисяч км² території України, Республіки Білорусь та Російської Федерації, щільність забруднення радіонуклідами ¹³⁷Cs якої перевищує 37 кБк/м² (перевищення цього рівня за законодавством зазначених країн було підставою для віднесення територій до категорії забруднених).

Внаслідок Чорнобильської катастрофи постраждало близько 5 мільйонів людей, на забруднених територіях розташовано майже 5 тисяч населених пунктів Республіки Білорусь, України та Російської Федерації. З них на Україні – 2293 сіл, селищ та міст, у яких чисельність населення на початку дев'яностих років минулого сторіччя перевищувала 2,6 млн. осіб.

Крім України, Республіки Білорусь та Російської Федерації значного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи зазнали території Швеції, Австрії, Норвегії, Німеччини, Фінляндії, Греції, Румунії, Словенії, Швейцарії. Меншою мірою забруднено території інших держав Європи. Чорнобильські випадіння були зафіксовані національними підрозділами різних країн, які здійснювали радіаційний моніторинг у північній півкулі.

Витрати на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи були важким тягарем для економіки тодішнього СРСР, а для економіки України – і поготів.

Прямі збитки та витрати з усіх джерел фінансування, пов'язані з Чорнобильською катастрофою, за підрахунками для періоду 1986–1989 років, становили приблизно 9,2 млрд. крб., або приблизно 12,6 млрд. доларів США.

Затрати з державного бюджету СРСР у 1990 році на фінансування заходів щодо ліквідації наслідків аварії (далі – ЛНА) становили 3324 млн. крб. Крім того, з республіканських бюджетів Росії, України та Білорусії було виділено приблизно 1 млрд. карбованців. У Державному бюджеті на 1991 рік тодішнього СРСР було заплановано для цих цілей 10,3 млрд. крб., однак у результаті розпаду СРСР фінансування здійснювалось лише частково із союзного бюджету, а у кінці року – виключно з державних бюджетів трьох найбільш постраждалих країн, що утворились у процесі розпаду СРСР.

Прямі збитки (втрати матеріально-майнових комплексів та окремих об'єктів економіки) лише у Зоні відчуження на території України становлять 1044 млн. крб. або 1385 млн. доларів США.

За розрахунками українських спеціалістів, сумарні економічні збитки для України до 2015 року становили не менше 180 млрд. доларів США, включаючи розміри непрямих збитків внаслідок невикористання забруднених сільгоспугідь, водних і лісових ресурсів, а також скорочення виробництва електроенергії, зменшення виробництва товарів, надання послуг тощо.

Загальні витрати з республіканського бюджету України на пом'якшення наслідків Чорнобильської катастрофи у період з 1986 року до 1991 року становили близько 6 млрд. доларів США.

1. Формування політики України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи

Широкомасштабне радіоактивне забруднення території України внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, поява публікацій, в тому числі у шанованих науково-популярних виданнях, які напряду порівнювали це забруднення з наслідками ядерних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі, приходячи до висновку, що «Чорнобиль – це сотні Хіросім», сприяло розвитку антиядерних і апокаліптичних настроїв у суспільстві.

Крім того численні постанови урядів СРСР і УРСР щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи не були в достатній мірі забезпечені фінансово і ще гірше ресурсно і в повній мірі не виконувалися. В суспільстві домінувала думка, що потреби і проблеми українських чорнобильців далекі і незрозумілі для центрального московського уряду.

Такі настрої широко експлуатувалися представниками різних політичних сил на перших демократичних виборах до Верховної Ради Української РСР навесні 1990 р. Тому не дивно, що одним із перших документів, прийнятих новообраним парламентом, стала Постанова Верховної ради Української РСР від 1 серпня 1990 р. № 95- XII «Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи». Цим документом, зокрема, давалася негативна оцінка роботи Ради Міністрів Української РСР і Академії наук Української РСР з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. З метою забезпечення науково обгрунтованого підходу до вирішення проблем радіаційного захисту населення Постановою створювалася національна Комісія радіаційного захисту населення України, підзвітна Верховній Раді Української РСР. Постановою також була підтримана пропозиція щодо створення Державного комітету Української РСР з питань Чорнобильської катастрофи, на який покладалося вирішення всього комплексу проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, і захисту людей від їх впливу. Важливим положенням зазначеної постанови, яке мало далекосяжні наслідки, стало оголошення України зоною екологічного лиха. Увага українського суспільства була прикута до діяльності новообраного парламенту і подібне рішення підштовхувало до формування катастрофічної суспільної свідомості з усіма її наслідками. За висновком чл.-кор. НАН

України Тамари Гундорової «...саме чорнобильська аварія, поєднуючись з пострадянською кризою, виступає одним із центральних агентів у розгортанні катастрофічної свідомості в Україні на початку ХХІ століття. Але очевидно також, що попри зниження реального чорнобильського страху, чорнобильський катастрофізм стає частиною національної ідеї в Україні.» [1].

Зазначену постанову можна вважати першим документом української політики щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (далі – чорнобильська політика).

Наступними документами, що сформуvalи засади чорнобильської політики стали:

- Постанова Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 № 791-ХІІ «Про Концепцію проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [2];
- Закон УРСР «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27.02.1991 № 791а-ХІІ [3];
- Закон УРСР «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-ХІІ [4].

Надалі для скорочення останні два закони будемо називати чорнобильськими законами.

Сьогодні можна почути думку, переважно від людей, причетних до створення зазначених документів, або активістів громадських чорнобильських організацій, що ці документи є науково обґрунтованими і несуперечливими, а винним у всіх проблемах з їх реалізацією є Кабінет Міністрів України. Аналіз стенографічних звітів розгляду проектів цих законів на засіданнях парламенту дозволяє поставити під сумнів такі твердження.

Представляючи на сесії верховної ради УРСР проекти одразу всіх трьох документів - концепції і двох законів, народний депутат СРСР і народний депутат УРСР, голова постійної Комісії з питань Чорнобильської катастрофи Володимир Яворівський сказав наступне: «Під всіма законами, під всіма документами стоять підписи Чорнобильської комісії, Уряду і Академії наук. Всі питання узгоджено, хоч за цим усім стоїть дуже важка, складна, виснажлива драматургія...». Далі він зазначив: «Передусім, ви пригадуєте нашу постанову, літню постанову, першу щодо Чорнобиля, коли ми доручили Урядові вже на осінню сесію винести пакет оцих законів. Це не було зроблено... Уряд цих документів не подав, і власне Чорнобильська комісія разом із "Зеленим світом", разом із багатьма зацікавленими в цьому депутатами і спілкою "Чорнобиль" проробила ту роботу, яку мав зробити Уряд. Через те я хочу, піднявшись на оцю найвищу в нашій українській державі трибуну, просто назвати чотирьох чоловік,

фахівців із нашої комісії - Тихонова, Булгакова, Лісового і Борисюка, а також Миколу Карпана, які зробили, власне кажучи, те, що мусив зробити наш Уряд, і що мала зробити Академія наук.» [5].

Далі, представляючи документи В.Яворівський виголосив емоційну промову, яка не містила будь-яких наукових аргументів на користь прийняття зазначених документів, а лише заклики повірити Комісії і підтримати документи. Документи були прийняті в першому читанні.

Слід зазначити, що в Концепції і чорнобильських законах одразу були закладені істотна непослідовність і важливі внутрішні суперечності, на що звертали увагу дослідники чорнобильського законодавства [6-11]. Так у Концепції спочатку стверджується, що система контрзаходів на територіях з високими рівнями радіоактивного забруднення є неефективною (хоч які саме контрзаходи маються на увазі – не пояснено), через що виникає психологічна орієнтація на переселення, а потім пропонується запровадити систему контрзаходів на територіях із нижчими рівнями радіоактивного забруднення. Фахівцям добре відомо, що ефективність контрзаходів вища на більш забруднених територіях. Отже, слідує логіці Концепції, в ній запропоновано запровадити заходи, про які наперед відомо, що вони будуть неефективними.

Далі, згідно зі ст.1 Закону України “Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” [3], до територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, належать території, де населення може отримати дозу опромінення понад 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік. Аналогічне за змістом положення міститься у статті 3 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” [4], якою визначено, що умовою проживання і трудової діяльності населення без обмежень за радіаційним фактором є отримання додаткової за рахунок забруднення території радіоактивними ізотопами дози, яка не перевищує рівня опромінення 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік. Ці положення цілком відповідали міжнародним рекомендаціям [12, 13] і узгодженим з ними положенням національного ядерного законодавства [14, 15]. Однак у статті 2 обох згаданих законів серед інших категорій зон радіоактивно забруднених територій визначено також і зону посиленого радіоекологічного контролю (т.зв. 4-ту зону), до якої віднесено територію із щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 1,0 до 5,0 Кі/км², або стронцію від 0,02 до 0,15 Кі/км², або плутонію від 0,005 до 0,01 Кі/км² за умови, що розрахункова ефективна доза опромінення людини з урахуванням коефіцієнтів міграції радіонуклідів у рослини та інших чинників перевищує 0,5 мЗв (0,05 бер) за рік понад дозу, яку вона отримувала в доаварійний період.

Тобто згідно з одними статтями законів зона посиленого радіоекологічного контролю не є територією, що зазнала радіоактивного забруднення і не потребує обмежень за радіаційним чинником щодо умов

проживання і трудової діяльності населення, згідно ж з іншими статтями цих самих законів на цій території запроваджуються заходи протирадіаційного захисту, а населення отримує пільги і компенсації за проживання на забрудненій території та пов'язане із цим обмеження своєї діяльності.

Слід також звернути увагу на те, що, за Концепцією, щільність забруднення ґрунту радіонуклідами використовується як тимчасовий критерій для ухвалення рішень до того часу, поки не буде встановлена індивідуальна ефективна доза опромінення населення. В законах же цей критерій використовується як головний і сьогодні, незважаючи на те, що дози опромінення регулярно моніторувалися і відомі з 1991 р., що суперечить принципам радіологічного захисту, які визначають, що основою прийняття всіх захисних рішень має бути доза опромінення.

Зазначимо також ще деякі вади чорнобильських законів, на які рідко звертають увагу. Нижня межа щільності забруднення радіонуклідами стронцію $0,02 \text{ Ки/км}^2$ для визначення зони посиленого радіоекологічного контролю дуже близька до фонові щільності забруднення території Полісся внаслідок глобальних випадінь після випробувань ядерної зброї. Визначити походження стронцію – чорнобильський чи глобальний – на час прийняття законів було вже неможливо, що унеможливило застосування принципу «понад доаварійний рівень».

В чорнобильських законах в якості одного з критеріїв віднесення територій до зон радіоактивного забруднення використовується щільність забруднення ізотопами плутонію. При виконанні обстежень з цим критерієм порівнювався сумарний вміст ізотопів плутонію-238, -239 і -240, що відповідає розумінню фахівцями небезпеки цих альфа-випромінюючих радіонуклідів. Однак, в складі чорнобильських випадінь був присутній також плутоній-241, який є бета-випромінювачем, але його кількість в десятки разів перевищує кількість альфа-випромінюючих ізотопів плутонію. Якби строго дотримуватися формулювань законів, то зона безумовного (обов'язкового) відселення мала б істотно розширитися. Це добре розуміли фахівці, але при формулюванні положень чорнобильських законів розуміння фахівців витребуване не було.

При розгляді проектів чорнобильських законів на сесії Верховної Ради УРСР у лютому 1991 року зверталась увага на те, що за підрахунками Міністерства фінансів річні витрати на реалізацію передбачених ними заходів, передусім пільг і компенсацій, становлять понад 4 млрд. крб. При цьому, вартість реалізації всіх постанов і рішень з диференційованої оплати праці, доплат, оздоровлення, безкоштовного харчування дітей тощо, які були прийняті і діяли на час розгляду законопроектів, становила 580 млн. крб., тобто витрати зростали в 7 разів. Представники виконавчої влади зазначали, що ухвалення законів у запропонованому вигляді збільшить дефіцит бюджету Української РСР вдвічі. Але перемогли емоції, чорнобильські закони були ухвалені.

Додаткові кошти на реалізацію законів передбачалося отримати із союзного бюджету.

У своїй Постанові від 28.02.91 р. № 797 «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», Верховна Рада серед іншого доручала Раді Міністрів УРСР: «Увійти з пропозицією до Кабінету Міністрів СРСР про повне фінансування з союзного бюджету комплексу робіт і заходів по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. У разі відмови в реалізації даної пропозиції зменшити з 1 квітня 1991 року відрахування до союзного бюджету коштів, необхідних для фінансування комплексу робіт і заходів по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи».

Відповідаючи на запитання щодо фінансування зазначених законів В.Яворівський зауважив: «..хай вас не лякає... хто буде фінансувати. Логічно можна було б поставити питання так: коли хвора дитина у хаті, то батьки лікують її з огляду не на те, скільки в них грошей є, а що потрібно негайно робити. Можуть собі в чомусь і відмовити, якщо треба - то щось і продати, а якщо в крайньому випадку - то навіть позичити грошей. Очевидно, так потрібно сьогодні ставити питання» [5].

В обговоренні деякі депутати характеризували доповідь Яворівського як таку, що мала за мету залякування людей, а не пропозицію конструктивних кроків з вирішення проблем. Отже, при обговоренні і прийнятті чорнобильських законів домінувала не раціональна, а емоціональна складова.

Таким чином, констатуємо, що від самого початку потреби коштів на реалізацію всіх положень чорнобильських законів були несумірними з можливостями бюджету України і її економічною спроможністю.

Різка оцінка чорнобильських законів і дій депутатів з їх прийняття була надана головою Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Г.Руденком на парламентських слуханнях «18 річниця Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє», що відбулися у сесійній залі Верховної Ради 21 квітня 2004 р. У своєму виступі він сказав: «Хіба не було злочином приймати у 1991 році закон, який з моменту набрання чинності ніколи не був виконаний більш як на 57%, а на сьогодні — на 19%? Це ціна амбіцій та популізму тодішньої політичної еліти!» [16].

2. Особливості реалізації політики України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи

Уряд України справді з 1 квітня 1991 року скоротив відрахування до союзного бюджету коштів, і перенаправив їх на фінансування комплексу робіт і заходів з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Це, фактично, був єдиний рік, коли коштів вистачало на реалізацію запланованих заходів, але діяли ресурсні обмеження – на той час квоти на використання багатьох ресурсів розподілялися центральними відомствами.

Після здобуття Україною незалежності основною проблемою чорнобильської політики стала нестача коштів на реалізацію чорнобильських законів.

Примітно, що вже в 1993 році при розгляді Концепції Національної програми ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту громадян на 1994-1995 роки і період до 2000 року Верховна рада приймає постанову, в якій зазначається: «Те, що розраховані згідно з чинним законодавством витрати на пільги та компенсації в зоні посиленого радіологічного контролю, яка найменш постраждала, становлять 44 із 50,7 відсотка витрат на ці цілі, вказує на доцільність зміни законодавчої основи для більш ефективного використання коштів Програми при досягненні головних її цілей та гарантованому дотриманні прав ліквідаторів і потерпілих від Чорнобильської катастрофи» [17].

Починаючи з 1992 року по 2005 рік затрати заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення становили 7,35 млрд. дол. США. Причому щороку фактичні витрати становили не більше 50% від потреб, визначених згідно з чинним законодавством, у т.ч. протягом 1997-2002 рр. 20÷30%, а у 2003-2014 рр. – на рівні 10÷14%, Табл. 1.

Видатки Державного бюджету України на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи з 2004 до 2011 рр. зросли майже у 3 рази і у 2011 р., становили 8541 млн.грн., у тому числі видатки на соціальний захист і пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи – 7777,1 млн.грн., а власне на соціальний захист (без пенсій і ЖКП) – 2561,4 млн. грн., Табл. 2. У 2012-2015 роках продовжилася тенденція до збільшення усіх видатків на ліквідацію наслідків аварії (ЛНА) і на соціальний захист і пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. У 2013-2015 рр. видатки на соціальний захист і пенсійне забезпечення становили від 83% до 91% від усіх видатків на ЛНА.

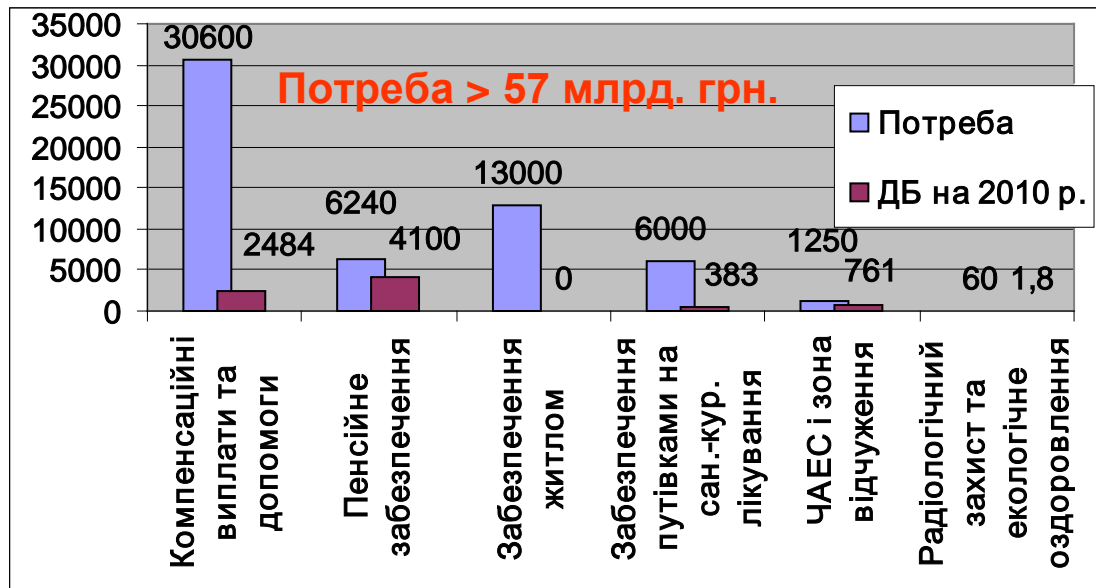
Таблиця 1. Стан фінансування заходів, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення за 1996–2013 рр. (млн. грн.).

Роки	Потреба згідно з чинним законодавством	Передбачено держбюджетом на відповідний рік	У % до потреби	Профінансовано	У % до передбаченого держбюджетом
1996	3363,32	1794,56	53,4	1527,88	85,1
1997	5681,72	2513,00	44,2	1746,59	69,5
1998	4548,5	2606,00	57,3	1432,26	55,0
1999	6015,95	1746,80	29,0	1535,51	87,9
2000	7479,25	1812,89	24,2	1809,63	99,8
2001	8744,46	1843,99	21,08	1925,02	104,4
2002	9957,8	2144,5	21,5	2002,8	93,4
2003	12656,74	1381,16	11,0	1381,16	100,0
2004	14872,5	1667,19	11,2	1640,4	98,4
2005		2041,77		1877,16	91,9
2011	74000	8500	11,5		
2013	88500	11200	12,7		

Таблиця 2. Видатки зведеного бюджету в 2004- 2015 роках на ліквідацію наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та соціальний захист і пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, млн. грн.

Роки	Державний бюджет - усі видатки на ЛНА	Видатки на соціальний захист і пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи-всього:	у тому числі на соціальний захист (без пенсій та ЖКП):
2004	2970,5	2621,5	1640,4
2005	3623,9	3188,3	1877,2
2006	3859,8	3406,2	1939,9
2007	5085,7	4545,4	2388,1
2008	6326,4	5762,8	2164,7
2009	7015,5	6500,3	2171,5
2010	7727,0	6966,0	2559,2
2011	8541,0	7777,1	2561,4
2013	11858,5	10760,9	2623,2
2014	10627,3	9713,5	2471,9
2015	11166,2	9325,7	1736,9

Для прикладу, вартість всіх заходів, пільг і компенсацій, передбачених чорнобильським законодавством (потреба) та державним бюджетом на 2010 рік, наведена на Рис. 1.

Рис. 1. Потреба в коштах на реалізацію всіх заходів, виплату пільг і компенсацій, передбачених чорнобильським законодавством, і відповідні суми, передбачені в Державному бюджеті України на 2010 рік.

За оцінками фахівців вартість всіх заходів, пільг і компенсацій, передбачених чорнобильським законодавством у 2011 р. становила 74 млрд.грн., а у 2013 р. 88,5 млрд. грн., що складало біля 20% від розміру всіх витрат державного бюджету і є несумірним з економічною спроможністю держави. Принагідно зауважимо, що встановлена система пільг і компенсацій в ряді випадків є необґрунтованою ні радіологічно, ні соціально.

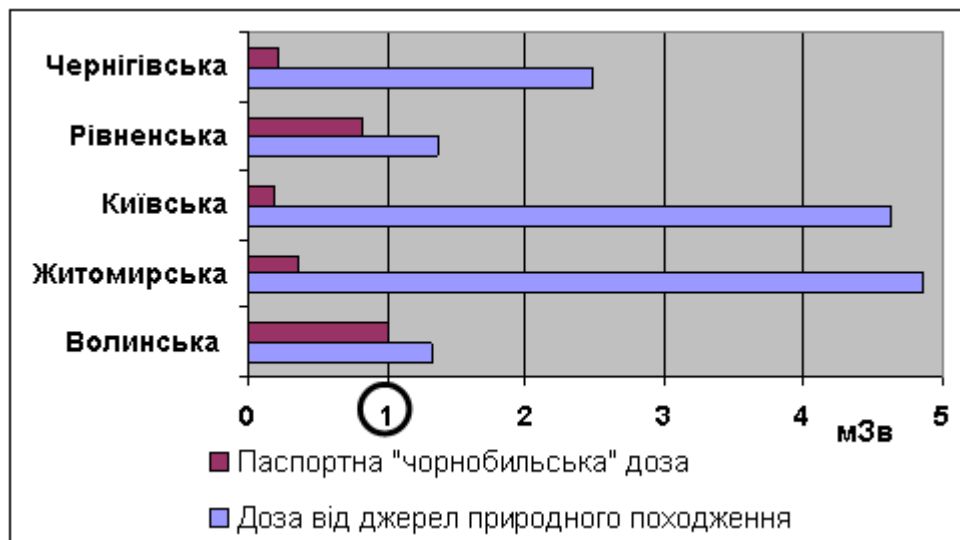
Згідно зі світовими підходами в протирадіаційному захисті доза в 1 мілізіверт (скорочено – мЗв) на рік є дозою, не перевищення якої не вимагає жодних обмежень у проживанні і трудовій діяльності за радіологічним фактором. Перевищення ж цієї дози вимагає аналізу ситуації і впровадження, у разі доцільності, захисних заходів, які можуть вводити певні обмеження щодо умов проживання і трудової діяльності.

За даними Інституту громадського здоров'я ім. О.М.Марзеєва НАМН України в усіх п'яти найбільш забруднених в результаті аварії на ЧАЕС областях України – Волинській, Житомирській, Київській, Рівненській і Чернігівській, дози опромінення населення від „чорнобильських” радіонуклідів сьогодні істотно менші від доз опромінення від природних джерел. В Житомирській і Київській областях ця різниця сягає більше ніж 10 разів, Рис. 2.

Щодо соціальної обґрунтованості пільг і компенсацій, то в європейській і світовій практиці соціальний захист (допомога) надається

особам за потреби, а не за належності до певної категорії осіб, визначеної за іншими ознаками.

Згідно з положеннями статті 22 Загальної декларації прав людини кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення відповідно до ресурсів кожної держави.

Рис. 2. Дози опромінення населення на територіях, віднесених до зон радіоактивного забруднення.

Неспроможність держави реалізувати усі численні пільги і компенсації, задекларовані у „чорнобильському” законодавстві, з одного боку, і законодавчі обмеження щодо потенційного розвитку радіоактивно забруднених територій – з іншого, була протягом тривалого часу однією з найактуальніших проблем. Ухвалення Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII та внесення відповідних змін до Законів України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» відкрило шлях до врегулювання питання сумірності витрат за чорнобильськими законами з економічною спроможністю України.

2.1. Реалізація державної політики в частині територій за межами зони відчуження та зони безумовного (обов’язкового) відселення

2.1.1. Законодавча та нормативно-правова база (в частині територій за межами зони відчуження)

За роки незалежності в Україні створена розвинена законодавча база з питань подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

1. Постанова Верховної Ради Української РСР Про Концепцію проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи від 27 лютого 1991 року N 791-XII [2].

2. Закон України „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 27 лютого 1991 року N 791а-ХІІ [3].

Після прийняття зміни вносилися 16 разів, останні від 14.07.2016 р., існує також офіційне тлумачення до Закону в Рішенні Конституційного Суду N 24-рп/2009 (v024p710-09) від 06.10.2009 }

3. Закон України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 року N 796-ХІІ [4].

Після прийняття зміни вносилися 47 разів, існує також три офіційні тлумачення та роз’яснення в Рішеннях Конституційного Суду.

4. Закон України „Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки” від 14 березня 2006 року N 3522-ІV [18].

Після прийняття зміни в документ не вносились.

5. Основні урядові рішення:

– Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 1991 р. № 106 „Про організацію виконання постанов Верховної Ради Української РСР про порядок введення в дію законів Української РСР „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” та „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” [19].

Цією постановою були затверджені перелік населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення, а також переліки населених пунктів, мешканцям яких виплачується щомісячна грошова допомога у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва, а також тих, оплата праці в яких здійснюється за підвищеними тарифами і посадовими окладами.

Загальна кількість нормативно-правових актів, що стосуються всіх аспектів подолання наслідків Чорнобильської катастрофи сягає більше тисячі.

Водночас, до кінця 2014 р. законодавча база з Чорнобильських питань щодо реабілітації постраждалого населення та територій [3, 4, 18] була спрямована переважно на консервацію існуючого стану постраждалих територій та на надання пільг і компенсацій населенню, а не на комплексне подолання наслідків аварії та відродження цих територій. Тільки ухвалення Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII [20] усунуло нездійснений механізм перегляду меж зон радіоактивного забруднення і створило умови для повернення колишніх територій радіоактивного забруднення до нормальних за радіологічними показниками умов функціонування.

2.1.2. Подолання наслідків аварії та соціальний захист

За час, що минув після аварії на Чорнобильській АЕС, радіаційний стан територій, що зазнали радіоактивного забруднення, істотно поліпшився. Цьому сприяли як природні процеси, так і здійснення захисних заходів у сільськогосподарському виробництві, проведення дезактиваційних робіт та запобігання винесенню радіонуклідів за межі зони відчуження.

2.1.2.1 Віднесення населених пунктів до зон забруднення

Внаслідок змін, що відбулися у радіаційній ситуації, віднесення населених пунктів до зон забруднення, яке було здійснене 20 і більше років тому, сьогодні не відповідає критеріям, визначеним у чорнобильських законах.

У населених пунктах, що були віднесені нормативно-правовими актами до зон радіоактивного забруднення за станом на грудень 2014 р., проживало майже 2,2 млн. осіб, у тому числі у зоні посиленого радіоекологічного контролю – понад 1,5 млн. осіб.

Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 р. [20] із визначення зон радіоактивного забруднення (ст. 2 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [3] було вилучено поняття «зона посиленого радіоекологічного контролю». Водночас, відповідні зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 1991 р. № 106 [19], якою затверджений перелік населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення, до цього часу не внесені, що створює правову колізію.

Відповідно до Закону України „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” [3] територія, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, поділяється на зони за рівнем дози опромінення населення та щільністю забруднення ґрунту радіонуклідами.

Віднесення населених пунктів до зон радіоактивного забруднення було здійснене вищезгаданою постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 23 липня 1991 р. № 106 [19]. Протягом 1991-1995 рр. низкою постанов та розпоряджень Кабінет Міністрів України, за результатами уточнення радіаційної ситуації та за поданням місцевих органів влади, лише доповнював переліки населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення та тих, мешканці яких мають право на отримання різних компенсацій і доплат. Лише одного разу, у 2004 р., внаслідок прийняття Закону України „Про віднесення деяких населених пунктів Волинської та Рівненської областей до зони гарантованого добровільного відселення” [21], шість населених пунктів цих областей були переведені із зони безумовного (обов’язкового) відселення до зони гарантованого добровільного відселення. Це пояснювалося тим, що мешканці цих населених пунктів відмовилися

переселятися. Однак держава не виконала своїх зобов'язань перед мешканцями цих населених пунктів, задекларованих у згаданому законі, в частині передбачення та фінансування видатків на соціально-економічний розвиток цих населених пунктів.

Позитивні зміни радіоекологічної ситуації, що відбулися за роки після аварії на Чорнобильській АЕС, не знайшли відповідного відображення у актах законодавства, які регулюють відносини у сфері захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Щільність забруднення на даному етапі неадекватно відображає рівень радіаційного ризику проживання на територіях, віднесених до забруднених. Використання щільності забруднення територій в якості критерію віднесення до зон радіоактивного забруднення не відповідає сучасному рівню радіологічних знань, більше того, є хибним, оскільки внаслідок відмінності екологічних умов при однаковій щільності забруднення дози опромінення населення можуть відрізнятись у десятки разів.

Мірилом впливу іонізуючого випромінювання на організм є ефективна доза опромінення. Концепцією проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженою Верховною Радою УРСР, яка є чинною і донині, допускається, до того часу, поки не буде встановлена індивідуальна ефективна доза опромінення населення, в якості тимчасового критерію використовувати щільність забруднення ґрунту радіонуклідами. Сьогодні ефективні дози опромінення відомі для всіх населених пунктів, віднесених до зон забруднення.

В Черкаській області на чорноземах при щільності забруднення ґрунтів цезієм-137 на рівні 200 кБк/м^2 доза опромінення становить $0,2-0,3 \text{ мЗв/рік}$, а на Рівненщині на бідних ґрунтах при щільності забруднення біля 20 кБк/м^2 , тобто в 10 разів меншій, доза опромінення може сягати $2-3 \text{ мЗв/рік}$, тобто може бути у 10 разів більшою.

На даному етапі необхідно перейти від зонування території за щільністю забруднення до зонування виключно за ефективною (паспортною) дозою опромінення, яка є інтегральним показником радіологічного стану території. Відповідне рішення, згідно з визначеною чинним тоді законом компетенцією, було прийняте Національною комісією з радіаційного захисту населення України ще у 2006 р., але до цього часу в закони не впроваджене. Сьогодні згадки про Національною комісією з радіаційного захисту населення України з чорнобильських законів вилучені, що на наш погляд є невиправданим.

2.1.2.2. Радіологічний стан території

Ефективні (паспортні) дози опромінення населення визначались в Україні щорічно до 2008 р. в ході дозиметричних паспортизацій населених пунктів, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС. Розрахунково-методичною базою цієї роботи є затверджені у 1996 р.

Міністерством охорони здоров'я України Інструктивно-методичні вказівки "Радіаційно-дозиметрична паспортизація населених пунктів території України, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії ЧАЕС, включаючи тиреодозиметричну паспортизацію ("Методика-96)". З часу затвердження методики в країні істотно змінилася структура населення, його харчування та землекористування, що впливає на оцінки доз опромінення.

Отримані офіційні оцінки доз мають завищений рівень консерватизму, тобто є істотно вищими від реалістичних оцінок, які отримуються за допомогою прямих вимірювань на лічильниках випромінювання людини (ЛВЛ).

Моніторинг з використанням стаціонарних та пересувних установок ЛВЛ для оцінки та контролю індивідуальних ефективних доз внутрішнього опромінення від радіоцезію у організмі жителів постійно здійснюється на забруднених територіях з 1992 року.

За даними ЛВЛ моніторингу вже в 2008 році в жодному із населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення, середня доза внутрішнього опромінення населення не перевищувала 0,5 мЗв на рік.

Внаслідок браку коштів протягом 2009-2010 років дозиметрична паспортизація не здійснювалась, що є порушенням закону. Дозиметрична паспортизація здійснювалась у 2011 і 2012 роках, за результатами були підготовлені експертні висновки щодо перегляду меж зон радіоактивного забруднення, але чинна на той час редакція чорнобильських законів вимагала ініціалізацію цього процесу від обласних рад, які не зробили відповідні подання до Кабінету Міністрів. Сьогодні внесені зміни до чорнобильських законів дозволяють розблокувати процес перегляду меж зон радіоактивного забруднення, але у 2013-2016 роках витрати на дозиметричну паспортизацію не були передбачені державним бюджетом і вона не здійснювалась.

Двічі, у 1994 і 2008 роках Кабінет Міністрів України здійснював спроби внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів Української РСР від 23 липня 1991 р. № 106 [19], які б враховували фактичне поліпшення радіологічної ситуації на територіях, віднесених до зон радіоактивного забруднення, але в обох випадках під тиском обласних рад і народних депутатів змушений був призупиняти чи скасовувати свої рішення.

Сьогодні пріоритети державної підтримки щодо полонання наслідків Чорнобильської катастрофи залишаються зміщеними: замість впровадження заходів, направлених на гарантування виробництва продукції з неперевищенням встановлених допустимих рівнів вмісту радіонуклідів, держава витрачає в десятки разів більше коштів на грошову допомогу у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва та на доплати за роботу на радіоактивно забруднених територіях, які, фактично, вже давно перестали бути радіоактивно забрудненими згідно з критеріями чинних нормативних документів, Табл. 3.

Водночас, і зараз - через 30 років після аварії - в Україні залишається близько тридцяти населених пунктів (загальною чисельністю населення до

30 тис. осіб), де паспортні дози опромінення або вміст радіонуклідів у продуктах місцевого виробництва перевищують визначені допустимі рівні.

Так в окремих населених пунктах Рівненської області дози внутрішнього опромінення дітей, за рахунок споживання забрудненого молока, сягають рівнів, які тут спостерігались у 1987 р. (!), що свідчить про неефективність державної політики щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Таблиця 3. Розподіл кількості населених пунктів (з тих, які, згідно чинного законодавства, віднесено до зон радіоактивного забруднення) за рівнем доз додаткового опромінення, визначеним на підставі матеріалів дозиметричної паспортизації.

Рік паспортизації	Кількість населених пунктів з середніми річними дозами опромінення			
	<i>< 0.5 мЗв</i>	<i>0.5-0.99 мЗв</i>	<i>1.0-4.99 мЗв</i>	<i>> 5.0 мЗв</i>
1996	1307	333	507	6
1997	1350	359	443	9
1998	1332	375	440	7
1999	1375	380	397	9
2000	1417	298	440	6
2001	1455	314	389	5
2002	1471	317	372	3
2003	1538	338	285	2
2004	1551	410	202	0
2005	1426	297	108	0
2006	1613	285	68	1
2007	1296	242	58	0
2008	1647	236	42	0
2011	1851	101	25	0
1991, Постанова КМУ № 106	-	1290 (зона 4)	835 (зона 3)	92 (зона 2)

2.1.2.3. Мотивація

Відсутня вмотивованість населення і місцевої влади до поліпшення ситуації; навпаки, існує зворотня мотивація, коли існуюча система компенсацій спонукає населення і місцеву владу до збереження високих рівнів вмісту радіонуклідів у продуктах харчування місцевого виробництва. Експертам відомі випадки, які не набули широкого розголосу, пов'язані зі спробами фальсифікації даних дозиметричної паспортизації на місцевому рівні.

Загальнодержавною програмою подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки серед першочергових завдань передбачені

такі, як «удосконалення системи заходів, спрямованих на стимулювання виробництва чистої продукції, розвиток економіки території, що зазнала радіоактивного забруднення» та «забезпечення науково обґрунтованого використання коштів для здійснення заходів із соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, і подолання її наслідків». Серед очікуваних результатів: зменшення обсягу коштів на виплату допомоги з безробіття; стимулювання інноваційної діяльності, створення конкурентоздатних виробництв, зокрема з вироблення сільськогосподарської продукції; сприяння підвищенню рівня трудової активності населення та створення умов для його продуктивної зайнятості; прискорення економічного розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення, створення умов для їх сталого розвитку.

Водночас, серед бюджетних програм, передбачених Додатком до Загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки «Обсяги видатків з Державного бюджету України на виконання пріоритетних завдань Загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки» немає жодної, в рамках якої ці завдання могли б реалізовуватись, а очікувані результати досягатись.

2.1.2.4. Інформаційна політика

Інформаційна політика держави щодо чорнобильських питань та радіаційних ризиків позбавлена системності, не стала ефективним інструментом подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

Протягом останніх років систематично не виконуються вимоги Законів України „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” [3] та „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” [4] щодо опублікування в загальнодержавних засобах масової інформації карт зон радіоактивного забруднення, переліку населених пунктів, віднесених до цих зон, та даних щорічних дозиметричних паспортизацій.

Загалом, державна політика у цій сфері мимоволі сприяла виникненню у частини постраждалого населення комплексу „жертви Чорнобиля”, що проявляється у соціальній апатії, невірі у власні сили, настроях приреченості, розрахунку лише на допомогу ззовні, утриманських настроїв та звиканні до отримання пільг та компенсацій.

Протягом останніх років найбільш дієвими заходами з протидії цим негативним процесам, були заходи що розроблялися і реалізувалися в Україні за підтримки організацій системи ООН. Зокрема це заходи Чорнобильського економічного форуму, спрямовані на пробудження ділової активності на забруднених територіях, що здійснювалися за підтримки ПРООН в Україні, діяльність центрів соціально-психологічної реабілітації населення, створених за підтримки ЮНЕСКО, а також заходи інформаційного проекту ICRIN (International Chernobyl Research and Information Network, Міжнародна

Чорнобильська мережа досліджень та інформації) організацій системи ООН, зокрема поширення у доступній до сприйняття населенням формі наукових знань щодо Чорнобильської катастрофи та її наслідків, у т.ч. рекомендацій щодо здорового способу життя, на основі звітів, висновків та рекомендацій міжнародного Чорнобильського Форуму та Наукового комітету з дії атомної радіації ООН.

Держава має надавати щонайбільше сприяння такій діяльності організацій системи ООН в Україні та вишукувати і створювати власні форми підтримки, забезпечення сталого розвитку та примноження започаткованих ініціатив. Цей підхід має знайти своє відображення і в проекті Стратегії подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення і в проекті Державної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2017-2022 роки.

2.1.3. Міжнародні зусилля з допомоги у підвищенні ефективності державної політики щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи

Чорнобильська катастрофа сприяла руйнуванню залізної завіси і розвитку міжнародного співробітництва у наданні допомоги постраждалим, вивченні причин і наслідків цієї катастрофи, аналізі контрзаходів, розробці методик і технологій мінімізації і подолання її наслідків, а пізніше – підтримці зняття з експлуатації енергоблоків Чорнобильської АЕС і перетворенні об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему.

Одним із результатів широкого міжнародного співробітництва стало те, що наслідки аварії стали відомі іноземним вченим не з чужих публікацій, а з досліджень за їх участю. І тут багатьом стало зрозуміло, що деякі з серйозних чорнобильських проблем є наслідками не дії радіації і навіть не власне аварії, а невваженої політики держави щодо запровадження захисних заходів і відсутності в державі адекватної існуючій ситуації інформаційної політики.

На виконання рекомендацій звіту «Гуманітарні наслідки аварії на ЧАЕС. Стратегія відродження» [22], підготовленого низкою агенцій ООН, велика група кращих експертів зі всього світу, об'єднана Міжнародним чорнобильським форумом, у 2005 році підготувала два великі звіти про наслідки Чорнобильської аварії для довкілля (під егідою МАГАТЕ) [23] і для здоров'я людей (під егідою ВООЗ) [24].

Останній звіт містить висновок: «...найбільш серйозною медико-соціальною проблемою, викликаною аварією на ЧАЕС, є її наслідки для психічного здоров'я населення». І напряду з радіацією це ніяк не пов'язано.

Чорнобильський форум, в складі якого працювали і фахівці з України, Білорусі і Росії, підготував рекомендації урядам цих країн щодо підвищення ефективності заходів з подолання наслідків Чорнобильської Катастрофи [25]. Основна ідея рекомендацій – переглянути програми подолання наслідків аварії, відмовитися від неефективних заходів, зокрема багатьох пільг і

компенсацій, перенаправити кошти на економічний і соціальний розвиток постраждалих територій, соціально-психологічну допомогу населенню в опануванні власного життя і відродженні ініціативи, зокрема підприємницької, запровадження адекватної інформаційної політики на підтримку процесів відродження.

Білорусь почала швидко впроваджувати рекомендації чорнобильського форуму, реформувала своє чорнобильське законодавство, відмовилася від будь-яких монетарних пільг, залишивши пільги ліквідаторам, інвалідам і дітям, переважно щодо медичного обслуговування, відмовилася від більш раннього виходу на пенсію, за витнятком окремих груп ліквідаторів і перенесла центр ваги своєї політики на відродження і розвиток чорнобильських територій, що зараз досить успішно здійснює.

Росія теж зробила кроки в цьому напрямі, але зовсім не такі успішні.

В Україні ж піднялася хвиля обурення і протестів чорнобильських організацій, які ганьбили висновки чорнобильського форуму. Україна не зробила кроків у напрямі реалізації цих рекомендацій.

На замовлення Програми розвитку ООН (ПРООН) Єжи Осятинський, колишній міністр фінансів Польщі, підготував аналіз державної політики України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи і рекомендації щодо заходів з підвищення її ефективності. Експерт запропонував українській владі залишити пільги для ліквідаторів та інвалідів-чорнобильців, однак він вважає, що соціальні виплати українцям з третьої і четвертої зони можуть бути переглянуті і скасовані. Гроші, які Україна виділяє на пільги, експерт запропонував витратити на створення соціально-економічної інфраструктури цих регіонів: будівництво медичних центрів, доріг, створення робочих місць. Заборони ж та обмеження інвестицій та економічної діяльності в третій і четвертій зоні мають бути скасовані, що має дозволити відродити економічну діяльність цих територій [26].

Ці рекомендації були передані Україні у 2011 році, але виявилися нікому не потрібними.

Український політикум продовжує експлуатувати Чорнобильський електорат, який легко піддається популізму: йому не потрібно обіцяти, що ви зробите щось нове, достатньо пообіцяти, що не відберете старе.

Чорнобильські питання були і є постійним інструментом боротьби опозиції з владою, незалежно від їх політичного забарвлення. Така ситуація руйнує державу і країну.

2.2. Реалізація державної політики на промайданчику ЧАЕС та території зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення

Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [3], визначає зону відчуження як територію, з якої проведено евакуацію

населення в 1986 році. Зона відчуження включає проммайданчик Чорнобильської АЕС, пункти захоронення радіоактивних відходів «Підлісний», «III черга ЧАЕС» і «Буряківка», пункти тимчасової локалізації радіоактивних відходів (ПТЛРВ) та майданчики створення інфраструктури для зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації, перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, безпечного поводження з радіоактивними відходами та тимчасового зберігання відпрацьованого ядерного палива.

Радіоактивне забруднення зони відчуження є вкрай нерівномірним і сягає від практично доаварійних до рівнів більше 1000 Кі/км^2 . Сьогодні на більшій частині території зони відчуження потужність експозиційної дози опромінення (амбієнтної дози) знизилася настільки, що в разі постійного перебування там людини річна ефективна доза її зовнішнього додаткового до природного опромінення не перевищить 1 мЗв , тобто основної дозової межі індивідуального опромінення населення, визначеної Законом України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» [14]. За таких умов обмеження перебування людей на цій частині зони відчуження з точки зору радіології є безпідставним. Водночас, частина території зони відчуження забруднена до високих рівнів ізотопами плутонію, період напіврозпаду яких сягає тисяч років, і ще протягом тисяч років становитиме небезпеку для перебування там людини.

2.2.1. Законодавча та нормативно-правова база (в частині територій проммайданчика ЧАЕС та зони відчуження)

Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи в частині територій проммайданчика ЧАЕС та зони відчуження – це діяльність зі зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему, створення і розвитку системи поводження з радіоактивними відходами, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи, зміцнення бар'єрної функції зони відчуження, підтримання у безпечному стані побудованих після Чорнобильської катастрофи об'єктів локалізації радіоактивних відходів.

Основними нормативно-правовими актами загальної дії, що визначають систему правовідносин у сфері подолання наслідків Чорнобильської катастрофи в частині територій проммайданчика ЧАЕС та зони відчуження є:

1. Закон України „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 27 лютого 1991 року № 791а-ХІІ [3].
2. Закон України „Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки” від 14 березня 2006 року № 3522-IV [18].

3. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС від 20 грудня 1995 року № 998_008 (Оттавський меморандум).

4. Рамкова угода між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно діяльності Чорнобильського Фонду "Укриття" в Україні від 20.11.1997.

5. Закон України „Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблока цієї АЕС на екологічно безпечну систему” від 11 грудня 1998 року № 309-XIV.

6. Закон України „Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему” від 15 січня 2009 року № 886-VI.

7. Закон України „Про Загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами” від 17 вересня 2008 року № 516-VI.

8. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року від 21 грудня 2010 року № 2818-VI.

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2003 р. № 421 „Про затвердження Порядку виконання Плану здійснення заходів на об'єкті «Укриття».

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки».

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. № 535-р Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Серед зазначених нормативно-правових актів історично першим і найбільш основоположним був Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [3]. Цей закон:

регулює питання режиму використання та охорони зон радіоактивного забруднення, господарську, науково-дослідну та іншу діяльність в цих зонах;

закріплює і гарантує забезпечення режиму використання та охорони вказаних територій з метою зменшення дії радіоактивного опромінення на здоров'я людини та на екологічні системи;

покладає відповідальність за координацію робіт у зонах на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (на час прийняття закону це Держкомчорнобиль, згодом Мінчорнобиль, далі – МНС України і на даний час – Державне агентство України з управління зоною відчуження) і за забезпечення населення необхідною інформацією про радіаційний стан території – на Кабінет Міністрів України;

визначає види діяльності, заборонені у зонах радіоактивного забруднення, а також обов'язкові до здійснення на їх території заходи;

визначає компетенцію державних органів щодо здійснення різних видів радіаційного контролю на цих територіях;

встановлює державний контроль за додержанням правового режиму в зонах, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також відповідальність за порушення цього режиму.

Закон України „Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки” від 14 березня 2006 року № 3522-IV [18] значиться серед чинних нормативно-правових актів, але Додаток до Загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки містить обсяги видатків з державного бюджету України на виконання пріоритетних завдань цієї програми тільки на 2006-2010 роки. І хоча перелік пріоритетних завдань не оновлювався після 2010 року, фінансування і виконання цих завдань продовжується на основі річних планів. Відсутність оновленої загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є одним з недоліків політики держави за цим напрямом.

Домовленість щодо закриття (зупинки) Чорнобильської АЕС до кінця 2000 року та діяльності зі зняття її з експлуатації та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему була досягнута в тривалому переговорному процесі з країнами Великої сімки (G7) і Комісією Європейського Співтовариства (КЄС) і закріплена у Меморандумі про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС від 20 грудня 1995 року № 998_008 [27], що за місцем його підписання отримав назву Оттавського Меморандуму.

Оттавський Меморандум констатує, що сторони дійшли згоди щодо Всеохоплюючої програми співробітництва для підтримки закриття ЧАЕС до 2000 року, яка складається з шести частин і дев'яти пунктів і передбачає:

структурну перебудову енергетичного сектора України, впровадження ринкових реформ, розвиток фінансово раціонального ринку електроенергії з встановленням цін за ринковими принципами, що буде стимулювати економічне виробництво і використання електроенергії та енергозбереження;

інвестування в енергетичний сектор України, в рентабельні проекти, які будуть плануватися за принципом найменших витрат, і, зокрема, дозволять замінити потужності Чорнобильської АЕС і задовольнити майбутні потреби України в електроенергії, за умов ринкової конкуренції в енергетичному секторі;

підвищення безпеки 3-го енергоблоку Чорнобильської АЕС та виведення станції з експлуатації, а також продовження співпраці для розробки рентабельного і екологічно прийняттого підходу до розв'язання проблеми укриття для 4-го енергоблоку;

допомогу Уряду України в розробці плану дій для пом'якшення соціальних наслідків закриття Чорнобильської АЕС;

співпрацю у визначенні міжнародних і власних українських джерел фінансування та у мобілізації міжнародних фінансів для підтримки заходів, які передбачені Програмою;

запровадження в якості керівного наступного принципу: прибуткові проекти фінансуються за рахунок міжнародних кредитів і власних українських ресурсів; неприбуткові проекти, які безпосередньо спрямовані на закриття Чорнобильської АЕС, - за рахунок субсидій і, з огляду на фінансову і економічну ситуацію в Україні, українських власних ресурсів.

В Додатках Оттавського Меморандуму представлені зведені дані поточних обсягів фінансування, які вже були виділені або розглядалися "Великою сімкою" і міжнародними фінансовими інституціями, а також Перелік пріоритетних проектів Всеохоплюючої програми.

Серед принципів побудови Програми зазначені:

Принципова залежність між реформами в енергетичному секторі та досягненням цілей економічної і соціальної реформи в Україні.

Взаємодоповнення між заходами для підтримки закриття Чорнобильської АЕС та розробкою довгострокової стратегії для енергетичного сектора України, з урахуванням раціональних економічних, фінансових та природоохоронних критеріїв, що призведе до створення ефективного, сталого, орієнтованого на ринок енергетичного сектора, який відповідатиме потребам України.

Укладення Оттавського Меморандуму було великим кроком вперед на шляху до виведення ЧАЕС з експлуатації і перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, дозволило перейти до пошуку конкретних механізмів реалізації домовленостей, але нечіткість зобов'язань сторін неодноразово призводила до непорозумінь і порушення Україною питання про відкладення погодженого терміну зупинки 3-го енергоблоку Чорнобильської АЕС.

Слід зазначити, що Україна до цього часу не завершила передбачені Оттавським Меморандумом ринкові перетворення у енергетичному секторі, не розвинула фінансово раціонального ринку електроенергії з встановленням цін за ринковими принципами, не перейшла до планування енергетичних проектів за принципом найменших витрат.

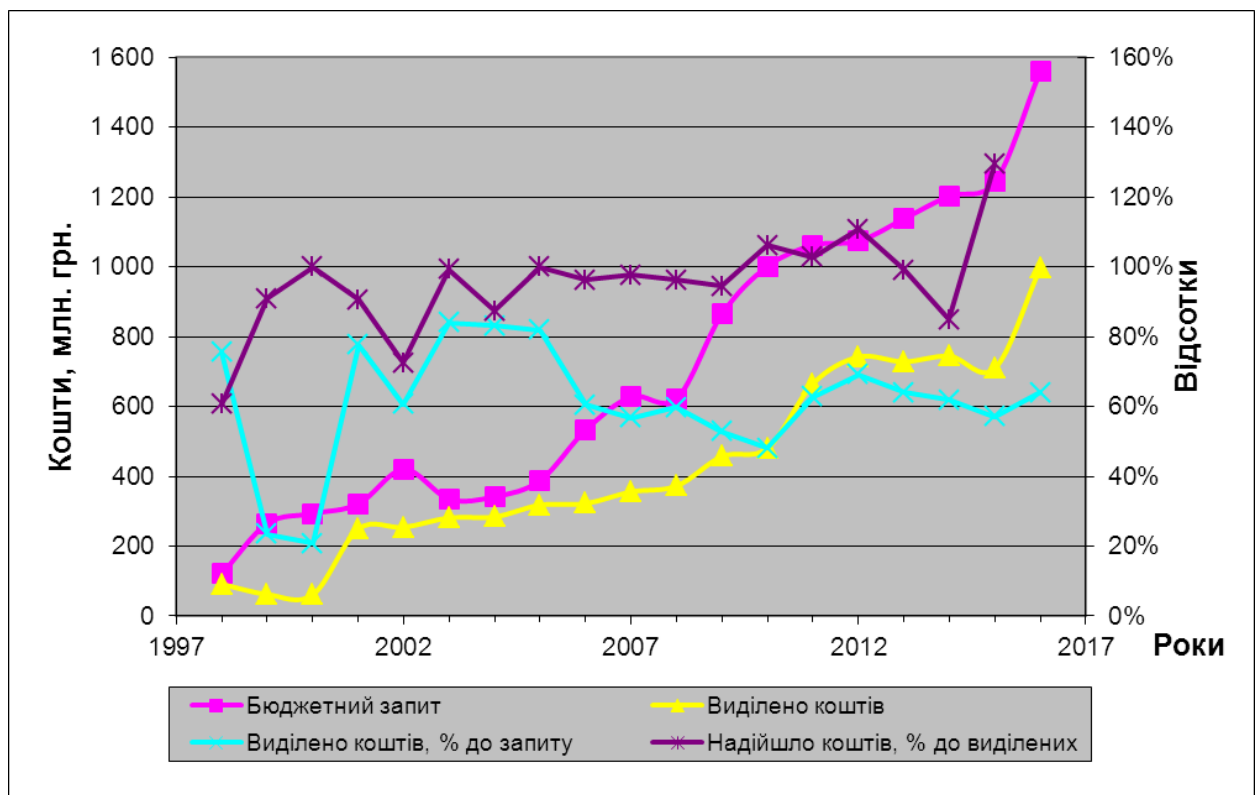
Рамкова угода між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно діяльності Чорнобильського Фонду "Укриття" в Україні від 20.11.1997 [28], ратифікована Законом № 80/98-ВР від 04.02.98; постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2003 р. № 421 „Про затвердження Порядку виконання Плану здійснення заходів на об'єкті «Укриття» і власне сам План здійснення заходів на об'єкті «Укриття»; Закон України „Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему” від 11 грудня 1998 року N 309-XIV [29]; Закон України „Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему” від 15 січня 2009 року № 886-VI [30] є базовими

документами, що разом із Оттавським Меморандумом [27] у сукупності визначають систему правовідносин у сфері подолання наслідків Чорнобильської катастрофи в частині зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему.

Закон України „Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему” від 15 січня 2009 року № 886-VI [30] визначає основні напрями робіт зі зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему, орієнтовні обсяги їх фінансування та організаційні й технічні завдання.

Слід зауважити, що діяльність зі зняття ЧАЕС з експлуатації та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему здійснюється в умовах хронічного недофінансування, Рис. 3. Навіть за умови

Рис. 3. Динаміка фінансування з державного бюджету діяльності зі зняття ЧАЕС з експлуатації та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему.

Примітка: в 2015 році була погашена кредиторська заборгованість в сумі 113,5 млн.грн., тобто фактично за роботи і послуги з держбюджету на 2015 рік виділено 815,6 млн., що склало 66% коштів відносно бюджетного запиту.

затвердження Законом України від 15 січня 2009 року № 886-VI Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему

фінансування здійснювалося на рівні 43-70 % від обсягів, передбачених додатком до цієї програми «Першочергові заходи щодо зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему». Зауважимо також, що згаданий додаток визначав першочергові заходи і обсяги їх фінансування лише на 2009-2012 роки. Фінансування у 2013-2016 роках здійснюється на основі річних планів без оновлення Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему, що також є недоліком державної політики за цим напрямом діяльності.

2013 рік Чорнобильська АЕС закінчила з боргом 40 млн. грн. обов'язкових платежів. Виділених на 2014 рік коштів не вистачило для фінансування «списку заходів першої пріоритетності» (дефіцит 78 млн.грн.), який включає лише заробітну плату, обов'язкові платежі до бюджетів і фондів, енергоносії, паливо-мастильні матеріали, оплату послуг залізниці з доставки персоналу.

Вплив недофінансування має накопичувальний характер. Зменшення фінансування призводить до збільшення кількості заходів ДСП ЧАЕС, які не забезпечені фінансуванням і залишаються невиконаними. Невиконані заходи переносяться на наступний рік, у зв'язку з чим простежується ефект накопичення і накладення заходів, що призводить до збільшення кількості завдань, які необхідно вирішити протягом року, і відповідно до збільшення обсягу ресурсів, необхідних на планований рік.

Зауважимо також, що зазначеною програмою серед першочергових заходів на 2009-2012 роки було передбачено фінансування науково-технічної та інформаційної підтримки робіт з підготовки до зняття і зняття з експлуатації енергоблоків Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему в розмірі 45,1 млн.грн. Фактично ж уряд не виділив жодної гривні на ці потреби. Затримка у здійсненні науково-технічного супроводу зняття енергоблоків ЧАЕС з експлуатації та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему призводить до затримки з розробкою неіснуючих сьогодні у світі технологій поводження з радіоактивними матеріалами та відходами (графіт реакторів, паливовмісні маси в об'єкті "Укриття", конструкційні матеріали активної зони реакторів, спецвироби та ін.), а зрештою і до затримки зняття з експлуатації енергоблоків 1-3 Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему, що дорого обходиться державному бюджету. Економія сьогодні десятків мільйонів гривень на науково-технічному супроводі робіт неминує призведе до втрат держбюджету на сотні мільйонів гривень. Така недалекоглядність є недоліком державної політики за цим напрямом діяльності.

В частині організації управління проектами запроваджена у відповідності до Правил ЄБРР система є досить складною. Відповідно до угод з ЄБРР (які закріплені в Україні на рівні закону) на ЧАЕС створені Групи управління проектами (ГУПи), очолює які та входить до їх складу

західний Консультант. Консультант має представляти інтереси Замовника (Чорнобильської АЕС) та допомагати йому у взаємодії з ЄБРР та Підрядниками. Він виконує дуже важливу функцію – забезпечує прозорість використання коштів донорів. Разом з тим, підвищення ефективності управління проектами потребує посилення ролі і повноважень замовника – Чорнобильської АЕС.

Питання правового характеру, що виникають при знятті з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворенні об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему у взаєминах із західними і українськими партнерами, планомірно вирішуються, але, можливо, не так оперативно, як того очікують західні партнери.

В останні роки було вирішено питання звільнення від оподаткування прибутку Чорнобильської АЕС, якщо такі кошти використовуються на фінансування робіт з підготовки до зняття і зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему, а також прибутку підприємств, отриманого за рахунок міжнародної технічної допомоги або за рахунок коштів, які передбачаються в державному бюджеті як внесок України до Чорнобильського фонду "Укриття" для реалізації міжнародної програми - Плану здійснення заходів на об'єкті "Укриття". Однак залишається відкритим питання щодо оподаткування прибутку, якщо роботи можуть бути віднесені Міжнародною консультативною групою ЄБРР до робіт за Планом здійснення заходів на об'єкті "Укриття" після їх виконання.

У грудні 2010 р. постановою Кабінету Міністрів України «Про фінансове забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду державним спеціалізованим підприємством "Чорнобильська АЕС"» від 22.12.2010 р. № 1164 було врегульоване питання фінансового забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду державним спеціалізованим підприємством "Чорнобильська АЕС" [31].

Протягом 2011-2016 років Кабінетом Міністрів України і Верховною Радою України (за поданням Кабінету Міністрів України) було прийнято більше двадцяти нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини щодо діяльності з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (в частині територій промайданчика ЧАЕС та зони відчуження), що є свідченням постійної уваги Кабінету Міністрів України до питань удосконалення правового поля цієї діяльності.

Законом України „Про Загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами” від 17 вересня 2008 року № 516-VI [32] серед завдань програми визначено:

забезпечення подальшого розвитку системи поводження з радіоактивними відходами (РАВ), що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи;

створення та забезпечення функціонування інфраструктури поводження з радіоактивними відходами на Чорнобильській АЕС та об'єкті "Укриття".

Слід зазначити, що фінансування програми поводження з РАВ згідно закону здійснюється з Державного фонду поводження з РАВ, що до 2014 р. входив до Спеціального фонду Державного бюджету, а в 2015-2016 рр. – до Загального фонду Державного бюджету. Кількість коштів, які сплачують виробники РАВ до Державного фонду поводження з РАВ цілком достатня для реалізації всіх завдань зазначеної програми поводження з РАВ. Зауважимо, що за станом на 01.01.2015 р. тільки ДП НАЕК «Енергоатом» перерахував до Державного фонду поводження з РАВ 3,11 млрд. гривень, а на грудень 2016 р. перерахована сума складає вже більше 4,5 млрд. грн.. Однак в останні роки уряд з цього ж фонду фінансує виконання завдань, передбачених іншими програмами, зокрема фінансується діяльність Чорнобильської АЕС та Державного агентства України з управління зоною відчуження, не пов'язана з поводженням з РАВ. А власне діяльність з поводження з РАВ здійснюється в умовах хронічного недофінансування (впродовж останніх років фінансується на рівні біля 10% від передбаченого програмою) і виконання цілого ряду завдань, передбачених програмою, урядом провалене. Фактично така політика уряду призводить до перекладання відповідальності за наслідки сучасного використання ядерної енергії на прийдешні покоління, що є порушенням міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною, зокрема в рамках Об'єднаної Конвенції з безпеки поводження з відпрацьованим паливом та безпеки поводження з радіоактивними відходами (Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management) [33].

Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року від 21 грудня 2010 року № 2818-VI [34] в рамках досягнення Цілі 2 - Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, формулює наступні завдання:

забезпечення виконання до 2015 року заходів зі зменшення обсягу винесення радіонуклідів за межі зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення шляхом функціонування науково обґрунтованої системи, що поєднує природні відновлювальні процеси з меліоративними, лісоохоронними та технічними заходами, які підвищують бар'єрні функції природно-техногенного комплексу зони відчуження;

проведення постійно діючого радіоекологічного моніторингу під час виконання робіт із зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему;

реалізація проектів реабілітації територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та повернення земель чорнобильської зони відчуження в економіку України з метою подальшого ефективного використання і розвитку промислового майданчика та виробничої інфраструктури Чорнобильської АЕС та зони відчуження;

реалізація проектів ефективного використання лісових ресурсів на територіях, радіоактивно забруднених внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, насамперед з метою запобігання лісовим пожежам.

Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. [35], конкретизує заходи, спрямовані на виконання завдань і досягнення цілей передбачених Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Серед заходів згаданого плану на червень 2011 – грудень 2015 років передбачена реалізація проектів ефективного використання лісових ресурсів на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, насамперед із запобігання виникненню лісових пожеж та утилізації сухостійних, усихаючих, сильно ослаблених лісів.

Слід зазначити, що пожежі різного масштабу в зоні відчуження трапляються досить часто і завдають значних збитків. Тільки протягом 2015 р. ДСНС звітувала про ліквідацію чотирьох пожеж у зоні відчуження [36]. Причому спостерігається тенденція до применшення масштабів подій у офіційних звітах. Так, за даними ДСНС в кінці квітня 2015 року займання сталося на площі близько 320 га, а на початку серпня – 70 га [36, 37]. Водночас, за даними дослідників, в кінці квітня 2015 р. в зоні відчуження вигоріло більше 10 тис. га угідь, в т.ч. біля 4,5 тис. га природних та насаджених лісів, а в серпні того ж року вигоріло більше 5 тис. га угідь, в т.ч. більше 4,5 тис. га природних та насаджених лісів [38].

В середині липня 2016 р. сталася пожежа в зоні відчуження, яка охопила біля 300 га найбільш радіоактивно забруднених угідь, в т.ч. на території т.зв. західного радіоактивного сліду. Зокрема, вигоріли насадження на території «Рудого лісу». В офіційних документах ДСНС зазначається займання на площі 15 га [39].

На наш погляд, питанням моніторингу, попередження виникнення та поширення пожеж в природному середовищі зони відчуження державою приділяється неналежна увага, як і питанням радіологічного захисту лісівників і рятувальників, що беруть участь у ліквідації пожеж. Фактично, інструментальні засоби раннього виявлення, моніторингу пожеж і спеціальні засоби захисту органів дихання вогнеборців поставляються тільки в рамках проектів міжнародної технічної допомоги.

2.2.2. Перспективи розвитку діяльності в зоні відчуження

Зазначені завдання і заходи екологічної стратегії і національного плану дій знайшли своє відображення у положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. № 535-р [40]. Концепцією передбачено, що діяльність у зоні відчуження провадиться за такими напрямками:

підтримка бар'єрної функції та забезпечення функціонування об'єктів інфраструктури;

зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта “Укриття” на екологічно безпечну систему;

безпечне поводження з радіоактивними відходами, у тому числі тими, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи, та відпрацьованим ядерним паливом;

підтримання у безпечному стані побудованих після Чорнобильської катастрофи об'єктів локалізації радіоактивних відходів;

очищення та дезактивація забрудненої території.

Зазначена концепція визнає необхідність:

визначення меж території зони відчуження, що відведена для виробничої діяльності, зокрема пов'язаної із забезпеченням функціонування радіаційно-ядерних об'єктів;

будівництва централізованого сховища для відпрацьованого ядерного палива українських атомних електростанцій;

розвитку виробництва, пов'язаного з дезактивацією обладнання, матеріалів тощо з метою повернення матеріальних цінностей, що перебувають у зоні відчуження, у господарське використання;

опрацювання питання щодо реалізації проектів у сфері зеленої енергетики:

- використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії, іммобілізація частини мобільних форм радіонуклідів у ґрунті шляхом утилізації радіаційно-забрудненої деревини (будівництво когенераційних установок із спалювання деревини);

- вирощування сільськогосподарських енергетичних культур (рапсу, швидкорослої верби тощо) та розміщення виробництва з їх перероблення;

- розміщення вітрових і сонячних електростанцій;

реалізації екологічних та природоохоронних проектів:

- реабілітація земель зони відчуження із застосуванням методів фіксації радіонуклідів на місцевості;

- підтримка та розвиток біорізноманіття, у тому числі реабілітація ставків, що виключені з рибоводного процесу внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Слід зауважити, що передбачені чинними нормативно-правовими актами проекти з підтримки та розвитку біорізноманіття в зоні відчуження на практиці можуть вступати у протиріччя з проектами використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії, утилізації радіоактивно забрудненої деревини на цій території, та і взагалі із заходами щодо запобігання поширенню радіонуклідів за межі зони відчуження. Що ж стосується створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, передбаченого Указом Президента України № 174/2016 від 26 квітня 2016 р. [41], то при розробці Положення про нього має враховуватися наступне:

- забезпечення безпеки персоналу зони відчуження і населення за її межами є завданням найвищого пріоритету серед інших завдань

діяльності в зоні відчуження і державної політики щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

- забезпечення можливості Державного агентства з управління зоною відчуження здійснювати на території зони відчуження в межах заповідника заходи із запобігання винесення радіонуклідів за межі зони відчуження, зокрема це стосується лісовпорядних, протипожежних та меліоративних заходів;
- у периферійній частині зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення розташовані три ділянки, визнані перспективними для подальших досліджень з метою спорудження геологічного сховища РАВ; на території цих ділянок має бути забезпечена можливість проведення вишукувальних робіт, необхідних для обґрунтування прив'язки спорудження сховища.

Звернемо також увагу на виняткову важливість здійснення коректного функціонального зонування території зони відчуження. Сьогодні до кінця не вирішена проблема застосування не виправдано жорстких вимог безпеки до споруджуваних у зоні відчуження об'єктів для захоронення радіоактивних відходів. Це питання неодноразово порушувалось під час проведення міжвідомчих нарад в Апараті РНБО України протягом 2009-2011 років і стало визначальним при вирішенні питання про доцільність та необхідність розробки нової Концепції діяльності в зоні відчуження. Але затверджена у 2012 році Концепція [40] не вирішує цього питання остаточно.

Суть питання полягає в наступному. За умови невизначеності подальшої долі Чорнобильської зони відчуження при проектуванні та спорудженні об'єктів приповерхневого захоронення РАВ виходять із припущення (сценарію), що через 300 років після закриття таких сховищ на їх території буде проживати населення, самі сховища будуть підтоплені та зруйновані, а мешканці, зокрема, питимуть воду з криниці, збудованої прямо на сховищі, тобто братимуть воду безпосередньо з підтопленого тіла сховища. Такий підхід істотно обмежує як загальну, так і питому активність РАВ у сховищі, призводить до його неефективного використання та значного дорощання захоронення РАВ.

Необхідність використання подібних сценаріїв визначена нормативним документом «Норми радіаційної безпеки України. Доповнення: Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення (НРБУ-97/Д-2000)» [42] і є обґрунтованою для об'єктів, з яких через 300 років знімається регулюючий контроль і їх території повертаються для необмеженого використання населенням. У випадку ж, якщо не передбачається необмежене використання населенням цих територій, застосовуються інші сценарії оцінки безпеки таких об'єктів, що дозволяє збільшити загальну і питому активність РАВ у сховищі при безумовному збереженні рівня захищеності населення.

Значна частина зони відчуження має високі рівні забруднення альфа-випромінюючими ізотопами плутонію з великими періодами напіврозпаду (тисячі років), що виключає можливість повернення цих територій для проживання населення і їх необмеженого використання протягом тисяч

років. Але ці території можуть використовуватись для створення об'єктів інфраструктури поводження з РАВ.

Протягом 2015 і початку 2016 років нами в ряді наукових звітів, аналітичних матеріалів і виступах на комунікативних заходах висловлювалася пропозиція щодо створення на цих територіях зони спеціального промислового використання і законодавчого закріплення її статусу, як території, на яку в довготривалій перспективі (практично ніколи) не повертатиметься населення. Ця пропозиція знайшла підтримку експертного середовища і відображення в Указі Президента України від 13 квітня 2016 р. № 141/2016 «Про додаткові заходи щодо перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему та відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», в якому Кабінету Міністрів України доручається розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо «установлення на території зони відчуження зони спеціального промислового використання, яка довічно є непридатною для проживання, та визначення її меж» [43].

У відповідності до положень Концепції реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи [40] та на виконання Указу Президента України №141/2016 [43] в останні місяці активізувалася робота із залучення інвесторів для розвитку в зоні відчуження відновлюваних джерел енергії, зокрема спорудження сонячної електростанції. Кабінет Міністрів України ввів понижуючий коефіцієнт 0,15 при оренді державного майна, яке знаходиться в зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення Чорнобильської АЕС [44]. До низки законів у 2016 р. були внесені зміни, які надали можливість Державному агентству з управління зоною відчуження розпоряджатися землями зони відчуження. ДАЗВ розпочало прийом заявок на виділення земельних ділянок під будівництво сонячних електростанцій в Чорнобильській зоні. Загальна площа ділянок, визначених під будівництво, становить 1172 га [45]. За інформацією міністра Мінприроди Остапа Семерака близько 40 іноземних компаній вже цікавляться інвестуванням в Зону відчуження Чорнобильської АЕС [46].

2.2.3. Проекти на майданчику ЧАЕС

Сьогодні на промайданчику Чорнобильської АЕС виконується ряд проектів міжнародної технічної допомоги щодо зняття ЧАЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, підвищення ядерної і радіаційної безпеки. Найголовніші з них є:

проект будівництва заводу з переробки рідких радіоактивних відходів (ЗПРРВ);

проект будівництва промислового комплексу поводження з твердими радіоактивними відходами Чорнобильської АЕС (ПКПТРВ);

проект будівництва сховища відпрацьованого ядерного палива Чорнобильської АЕС «сухого» типу (СВЯП-2);

проект будівництва нового безпечного конфайнмента об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС (НБК).

2.2.3.1. Будівництво заводу з переробки рідких радіоактивних відходів (ЗПРРВ)

Будівництво ЗПРРВ фінансується з Рахунку ядерної безпеки Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР).

ЗПРРВ призначений для переробки рідких радіоактивних відходів, накопичених за час експлуатації та тих, що утворились в процесі зняття з експлуатації ЧАЕС, а також експлуатаційних РРВ ОУ.

ЗПРРВ розрахований на переробку РРВ протягом 10-річного періоду експлуатації. Його мінімальна проектна потужність - 2500 куб. м. необроблених РРВ на рік. Завод розміщується в межах периметра ЧАЕС, що охороняється, поблизу від сховища рідких відходів, з яким пов'язаний системою технологічних трубопроводів, прокладених у закритій естакаді [47].

Станом на грудень 2016 року всі передбачені проектом обсяги робіт та узгоджені додаткові обсяги робіт завершені, але, фактично, об'єкт знаходиться у стані незавершеного будівництва. На об'єкті проведені всі передбачені випробування і в грудні 2014 р. отриманий окремий дозвіл на експлуатацію ЗПРРВ (із змінами від 01.02.2016). Але у зв'язку з введенням в дію нових будівельних норм виникла необхідність реконструкції систем протипожежного захисту, блискавкозахисту та виконання робіт з утеплення зовнішніх стін ЗПРРВ. Фінансування цих робіт має забезпечити Україна, а експлуатацію ЗПРРВ можна буде здійснювати після їх виконання і прийняття об'єкта Державною Архітектурно-Будівельною Інспекцією. В даний час в рамках існуючого контракту ПАТ КІЕП виконана розробка індивідуальних технічних вимог протипожежного захисту та ведеться робота з підтвердження нормованої межі вогнестійкості будівельних конструкцій ЗПРРВ.

2.2.3.2. Будівництво промислового комплексу поводження з твердими радіоактивними відходами Чорнобильської АЕС (ПКПТРВ);

Проектування та будівництво промислового комплексу з поводження з твердими радіоактивними відходами фінансується Європейською Комісією та Україною.

ПКПТРВ призначений для приймання, переробки і/або захоронення ТРВ, накопичених за час експлуатації, і що утворюються в процесі зняття з експлуатації ЧАЕС, а також експлуатаційних РАВ Об'єкта «Укриття» [48].

На даний час всі будівельні, монтажні та пуско-налагоджувальні роботи завершені, здійснюється введення в експлуатацію ПКПТРВ. Виконані роботи згідно з робочою програмою проведення етапу 2 «гарячих» випробувань, звіт про виконання направлений до Держатомрегулювання.

Доопрацьовано та погоджено з Державною інспекцією з ядерної безпеки на Чорнобильській АЕС заключний звіт з аналізу безпеки установки вилучення твердих відходів та заводу переробки твердих радіоактивних відходів.

Водночас, за інформацією ЧАЕС, на об'єкті необхідно виконати етап 3 «гарячих» випробувань, який передбачає виконання робіт з неоднорідними партіями радіоактивних відходів, що видобуваються з «легкого» відсіку сховища твердих відходів, з невідомими радіаційними та фізичними характеристиками. Реалізація зазначеного комплексу заходів потребує коригування термінів введення в експлуатацію і виділення додаткового фінансування.

2.2.3.3. Будівництво сховища відпрацьованого ядерного палива Чорнобильської АЕС «сухого» типу (СВЯП-2)

Будівництво СВЯП-2 фінансується з Рахунку ядерної безпеки Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР).

Об'єкт СВЯП-2 призначений для прийому, підготовки до зберігання і безпосередньо зберігання протягом 100 років всіх відпрацьованих тепловиділяючих збірок (ВТВЗ) і відпрацьованих додаткових поглиначів (ВДП), які накопичено на Чорнобильській АЕС за час її експлуатації [49].

В липні 2007 р. Асамблея донорів Рахунку Ядерної Безпеки (далі - РЯБ) прийняла рішення про передачу виконання проекту зі спорудження Сховища відпрацьованого ядерного палива 2 Чорнобильської АЕС від Консорціуму «FRAMATOME ANP» (у 2006 році назву Консорціуму змінено на AREVA NP), який не справився з виконанням робіт, до компанії Холтек Інтернейшнел (Holtec International) без проведення тендеру. За укладеним ДСП ЧАЕС з Холтек Інтернейшнел Контрактом реалізація Проекту здійснюється в два етапи (Дозволи):

- Дозвіл 1 - підготовка Проектної документації, супровід Комплексної державної експертизи Проекту.
- Дозвіл 2 - проектування, виготовлення, постачання матеріалів і устаткування, будівельно-монтажні роботи, пуско-налагоджувальні випробування, а також надання підтримки Замовнику в ході робіт із введення в експлуатацію СВЯП-2.

На засіданні 25 жовтня 2010 року Асамблея донорів РЯБ підтвердила, що остаточна базова ціна робіт по Дозволу 2 становить 255 млн Євро, а узгоджений загальний графік виконання робіт 208 тижнів. В липні 2014 року було погоджено збільшення тривалості робіт на 92 тижні (внаслідок подій лютого-березня 2014 року). Погоджена на вересень 2015 р. вартість робіт за Дозволом 2 становить 296 189 014 Євро.

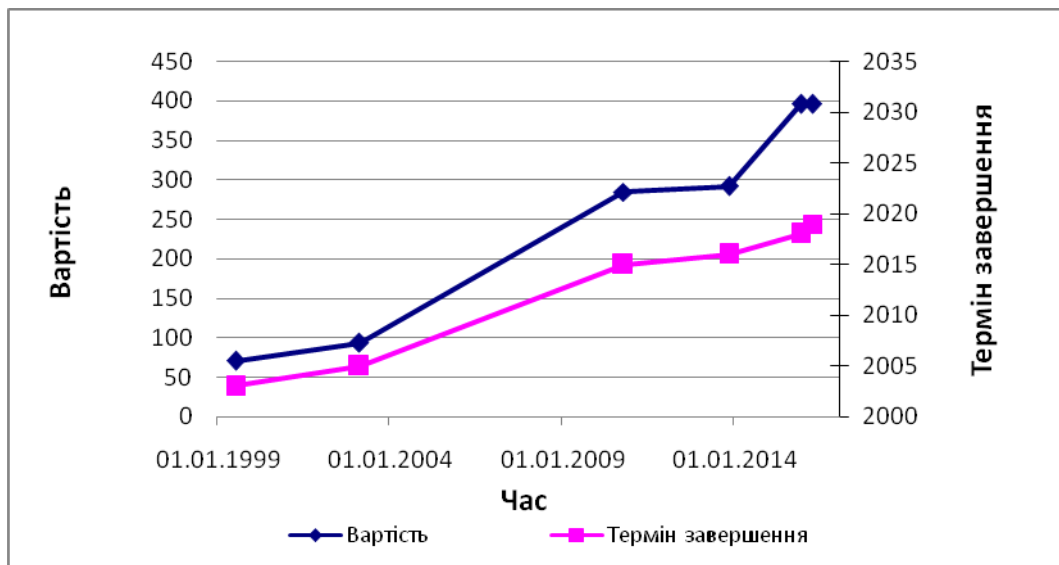
У даний час здійснена переоцінка вартості реалізації проекту. На Асамблеї донорів РЯБ у грудні 2015 р. було зазначено, що дефіцит коштів на реалізацію проекту становить біля 100 млн. Євро (з яких 45 млн. - курсова різниця дол. США до євро; 25 млн. - індексація робіт за контрактом; 30 млн. -

компенсаційні виплати для поновлення існуючого обладнання, наданого замовником та потенційна компенсація витрат Підрядника, які викликані військовими ризиками). В ході засідання Асамблеї представники Німеччини (головила у G-7 в 2015 р.), Японії (головиє у G-7 в 2016 р.) та Європейської комісії підтвердили свою прихильність завершенню перетворення Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему і наданню підтримки ЄБРР у вирішенні питання додаткового фінансування СВЯП-2.

25 квітня 2016 року у м. Києві українською стороною разом з міжнародною спільнотою проведено Конференцію зі збору коштів на будівництво СВЯП-2, у розмірі 105,0 млн. євро. На Конференції озвучені додаткові внески до Рахунку ядерної безпеки для завершення проекту СВЯП-2, а саме: ЄБРР з власних коштів 40 млн. євро; Країни G-7 і ЄК близько 45 млн. євро; Україна 1,4 млн. євро; Нідерланди 1 млн. євро. Бельгія також заявила, що розглядає можливість внести додаткові кошти до РЯБ і сподівається, що скоро зможе це підтвердити. Посол Японії в Україні пан Шигекі Сумі заявив, що інші країни-донори РЯБ можуть пізніше надати свої додаткові внески [50].

Відповідно до поточного графіка виконання робіт «гарячі» випробування (з ВТВЗ) мають бути проведені у період з квітня по липень 2017 року. Завершення Дозволу 2, який передбачає доставку решти пеналів на СВЯП-2, заплановано на травень 2019 року.

Зміни вартості проекту СВЯП-2 і термінів його реалізації представлені на Рис. 4.

Рис. 4. Зміни вартості і термінів спорудження СВЯП-2.

2.2.3.4. Будівництво нового безпечного конфайнмента об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС (НБК).

Згідно із Законом України "Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого

четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему" Конфайнмент це захисна споруда, що включає в себе комплекс технологічного обладнання для вилучення із зруйнованого четвертого енергоблоку Чорнобильської АЕС матеріалів, які містять ядерне паливо, поводження з радіоактивними відходами та інші системи, призначена для здійснення діяльності з перетворення цього енергоблоку на екологічно безпечну систему та забезпечення безпеки персоналу, населення і довкілля [29].

Фінансування проекту НБК здійснюється з Чорнобильського фонду «Укриття», розпорядником коштів якого є ЄБРР.

Контракт на проектування, будівництво і введення в експлуатацію Нового безпечного конфайнмента підписаний Замовником (ДСП ЧАЕС) і Підрядником 10 серпня 2007 року. Підрядником за Контрактом є спільне підприємство Новарка до складу якого входять VINCI Construction Grands Projets (далі – компанія ВІНЧІ) і Bouygues Travaux Publics (далі – компанія Буїг), французькі компанії, що є найбільшими будівельними компаніями світу. Акцептована вартість контракту становила 312 568 847 євро + 139 663 307 доларів США.

Вартість і терміни виконання контракту неодноразово коригувалися. Значні зміни відбулися на початку липня 2011 р., коли вищі керівники Групи управління проектом (далі – ГУП), Підрядника та ЄБРР погодили збільшення ціни Контракту до розміру, еквівалентного 935 млн євро, та продовження терміну завершення робіт до 2 жовтня 2015 р.

На конференції зі збору коштів до Чорнобильського Фонду «Укриття» (далі – ЧФУ), яка відбулася в Києві в квітні 2011 р., були зібрані кошти, які дозволяли завершити роботи зі створення НБК.

При укладанні Контракту вартість частини робіт було неможливо точно оцінити, тому вони були оцінені попередньо і віднесені до т.зв. резервних сум, передбачених Контрактом.

По ходу виконання Контракту стало зрозуміло, що Новарка відстає від погодженого графіка виконання робіт і не вкладається у погоджені розміри резервних сум. В липні 2013 р. Асамблея вкладників ЧФУ дала доручення Банку і ГУП провести оцінки вартості і реальних термінів завершення створення НБК і доповісти результати на засіданні Асамблеї в грудні 2013 р.

Водночас, на засіданні Спільного Комітету «Україна – ЄБРР», яке відбулося в Києві 4 листопада 2013 були озвучені вимоги Новарки щодо збільшення вартості Контракту на 500 млн євро і терміну введення НБК в експлуатацію до 2019 року. ДСП ЧАЕС заявило про їх відхилення і направлення на доопрацювання. Така позиція отримала схвалення Банку. Однак, після проведення цілого ряду перемовин між Новаркою, Замовником і ЄБРР, Асамблея вкладників на засіданні 19 липня 2014 року фактично погодила вартість проекту НБК до його завершення 1504 млн. євро і вітала перехід Новарки на фіксовану ціну контракту.

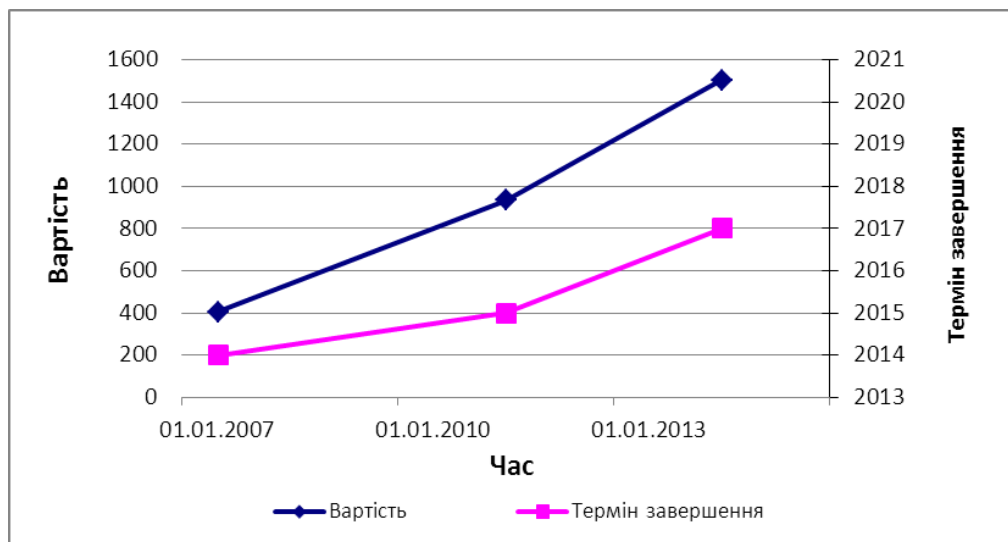
27 листопада 2016 р. відбулася історична подія – арка НБК в результаті тривалого насування стала у своє проектне положення над об'єктом

«Укриття». Це стало найважливішою частиною великої роботи другого етапу реалізації міжнародної Стратегії перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, однак не завершенням цього етапу. Попереду ще завершення створення технологічних систем життєзабезпечення, зокрема, енергозабезпечення, вентиляції і кондиціонування повітря міжобшивкового простору та інфраструктури, що належать до пускового комплексу 1 другого етапу. Другий етап завершиться реалізацією робіт, передбачених пусковим комплексом 2 (ПК-2) – створення інфраструктури для демонтажу нестабільних конструкцій об'єкта «Укриття».

Передбачається введення НБК в експлуатацію в листопаді 2017 р.

Зміни вартості проекту НБК і термінів його реалізації представлені на Рис. 5.

На третьому етапі, після введення в експлуатацію ПК-2 і технологічного корпусу як складової інтегрованої схеми поводження з РАВ на промайданчику ЧАЕС, можна буде починати ранній демонтаж нестабільних конструкцій ОУ в об'ємах, визначених на стадії робочого проектування даного процесу. Будуть виконані роботи з раннього демонтажу і поводженню з демонтованими конструкціями і супутніми РАВ на технологічних лініях, розміщених в технологічному корпусі [51].

Рис. 5. Зміни вартості і термінів спорудження Нового безпечного конфайнмента.

3. Висновки і пропозиції

1. Кошти на соціальний захист і пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, складають до 90% від суми коштів, що виділяються на всі заходи з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Заходи з екологічного оздоровлення і відродження постраждалих територій фактично не фінансуються.

Доцільно виокремити всі заходи соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи в якості окремої соціальної програми, або інтегрувати їх у загальну систему надання соціальних послуг, а програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи переорієнтувати на відродження і розвиток чорнобильських територій.

2. Розробка Державної чи Загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2018-2023 рр. має базуватися на положеннях нового концептуального документу - Стратегії подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення, яка розробляється Кабінетом Міністрів на виконання Указу Президента України від 13.04.2016 № 141/2016.

3. Використання щільності забруднення територій в якості критерію віднесення до зон радіоактивного забруднення не відповідає сучасному рівню радіологічних знань. Необхідно перейти до зонування виключно за критерієм ефективної дози опромінення мешканців радіоактивно забруднених територій, ввести в закон обов'язкову періодичність здійснення перегляду меж зон на основі результатів дозиметричної паспортизації.

4. Фінансування і здійснення заходів щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на проммайданчику ЧАЕС та в зоні відчуження здійснюється на основі річних планів без оновлення Загальнодержавної програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи і Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему, термін дії додатків до яких, що визначають перелік пріоритетних/першочергових завдань та обсяги їх фінансування, закінчився у 2010 та 2012 роках відповідно. Така ситуація є істотним недоліком державної політики за цим напрямом діяльності.

5. Науково-технічний супровід робіт з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на проммайданчику ЧАЕС та в зоні відчуження не фінансується. Економія сьогодні десятків мільйонів гривень на науково-технічному супроводі робіт неминуче призведе до втрат держбюджету на сотні мільйонів гривень. Така недалекоглядність є недоліком державної політики за цим напрямом діяльності.

6. За кошти Державного фонду поводження з РАВ кабінет Міністрів фінансує діяльність, що не має стосунку до поводження з РАВ. Водночас, діяльність з поводження з РАВ здійснюється в умовах хронічного недофінансування і виконання цілого ряду завдань, передбачених програмою, урядом провалене. Фактично така політика уряду призводить до перекидання відповідальності за наслідки сучасного використання ядерної енергії на прийдешні покоління, що є порушенням міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною, зокрема в рамках Об'єднаної Конвенції з безпеки поводження з відпрацьованим паливом та безпеки поводження з радіоактивними відходами, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Об'єднаної конвенції про безпеку поводження з відпрацьованим

паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами» від 20.04.2000 № 1688-III.

7. Передбачені чинними нормативно-правовими актами проекти з підтримки та розвитку біорізноманіття в зоні відчуження на практиці можуть вступати у протиріччя з іншими передбаченими цими ж актами проектами використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії, утилізації радіоактивно забрудненої деревини на цій території і взагалі із заходами щодо запобігання поширенню радіонуклідів за межі зони відчуження.

Обмеження можливостей Державного агентства з управління зоною відчуження здійснювати на певній території зони відчуження заходи із запобігання винесення радіонуклідів за межі зони відчуження, зокрема лісовпорядні, протипожежні та меліоративні, вважаємо неприпустимим. Це має бути враховано при розробці проекту Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник.

8. Виняткову важливість для подальшого ефективного використання зони відчуження в інтересах економіки України має здійснення коректного функціонального зонування її території. Необхідно прискорити здійснення функціонального зонування та виділення території спеціального промислового використання (приблизно в межах існуючої т.зв. 10-км зони).

З огляду на викладене вважали б за доцільне:

Кабінету Міністрів України

а) опрацювати необхідні зміни до чорнобильських законів і на їх основі підготувати і подати до Верховної Ради України оновлені Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи і Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему;

б) забезпечити фінансування науково-технічного супроводу робіт з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на промайданчику ЧАЕС та в зоні відчуження;

в) припинити практику використання коштів Державного фонду поводження з радіоактивними відходами на потреби, не передбачені при його створенні;

г) забезпечити оновлення Загальнодержавної цільової екологічної програми поводження з радіоактивними відходами і її фінансування у передбачених законом обсягах;

д) при розробці проекту Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник:

1) врахувати, що зона відчуження є спеціальною територією і забезпечення безпеки персоналу зони відчуження і населення за її межами є завданням найвищого пріоритету серед інших завдань діяльності в зоні відчуження і державної політики щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

2) забезпечити можливість Державного агентства з управління зоною відчуження здійснювати на цій території заходи із запобігання винесення радіонуклідів за межі зони відчуження, зокрема лісовпорядні, протипожежні та меліоративні;

3) врахувати, що у периферійній частині зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення розташовані три ділянки, визнані перспективними для подальших досліджень з метою спорудження геологічного сховища РАВ; на території цих ділянок має бути забезпечена можливість проведення вишукувальних робіт, необхідних для обґрунтування прив'язки спорудження сховищ.

є) забезпечити проведення необхідних досліджень та здійснення коректного функціонального зонування території зони відчуження для подальшого ефективного її використання в інтересах економіки України;

Посилання

1. Тамара Гундорова, член-кореспондент НАН України. Пост-Чорнобиль: катастрофізм як нова національна ідея. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2012/04/26/101231/>
2. Постанова Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 № 791-ХІІ «Про Концепцію проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/791-12>
3. Закон України „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 27 лютого 1991 року № 791а-ХІІ. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/791a-12>
4. Закон України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28.02.1991 № 796-12. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/796-12>
5. Стенограма пленарного засідання 05 Лютого 1991 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4504.html>
6. Соломатин Ю. Откуда дуют Чернобыльские ветры // Зеркало недели. – 2–8.11.96. – № 44 (109). <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/109/8699/>
7. Nasvit O. Legislation in Ukraine about the radiological consequences of the Chernobyl Accident // Research Activities about the Radiological Consequences of the Chernobyl NPS Accident and Social Activities to Assist the Sufferers by the Accident. Report of an International Collaborative Work under the Research Grant of the Toyota Foundation in 1995–1997. Research Reactor Institute, Kyoto University. KURRI-KR-21. – 1998. – P. 51–57.
8. Лось І.П. Критичні елементи системи захисту здоров'я людей в ситуаціях аварійного опромінення (Уроки Чорнобильської аварії) // Радіаційна безпека в Україні. Бюлетень НКРЗУ. – 2001. – № 1–4. – С. 104–112.
9. Гродзінський Д.М., Бездробний Ю.В. Деякі важливі практичні й наукові аспекти протирадіаційного захисту у післячорнобильському періоді // Радіаційна безпека в Україні. Бюлетень НКРЗУ. – 2001. – № 1–4. – С. 97–103.
10. Соломатин Ю. Четвертая чернобыльская зона: как "патриоты" в 1991 году целили в СССР, а в 1992 году попали - ... в независимую Украину // Российский сайт ядерного нераспространения. – 27.01.03. – <http://nuclearno.ru/text.asp?4981>
11. Соломатин Ю. Наука и чернобыльское законодательство в Украине: казнить нельзя помиловать? // Российский сайт ядерного нераспространения. – 4.11.03. – <http://nuclearno.ru/textml.asp?7106>
12. ICRP Publication 60. Radiation protection 1990: Recommendations of the International Commission on Radiological Protection (ICRP). – New York:

Pergamon Press, 1991. – 197 p. (Публикация 60 МКРЗ – Рекомендации Международной комиссии по радиологической защите 1990 г.).

13. Международные основные нормы безопасности для защиты от ионизирующих излучений и безопасного обращения с источниками излучения. Серия изданий по безопасности №115. – Вена: МАГАТЭ, 1997. – 382 с.

14. Закон України „Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання” від 14.01.1998 № 15/98-ВР. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15/98-вр>

15. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). Державні гігієнічні нормативи ДНГ 6.6.1.–6.5.001-98. Видання офіційне. – К., 2003. – 135 с.

16. Стенографічний звіт про парламентські слухання «18 річниця Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє», 21 квітня 2004 року. Електронний ресурс. Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/par_sl/sl210404.htm

17. Постанова Верховної ради України від 2 вересня 1993 р. № 3422-ХІІ «Про затвердження Концепції Національної програми ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту громадян на 1994-1995 роки і період до 2000 року». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3422-12>

18. Закон України „Про Загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки” від 14 березня 2006 року № 3522-ІV. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3522-15>

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 1991 р. № 106 „Про організацію виконання постанов Верховної Ради Української РСР про порядок введення в дію законів Української РСР „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” та „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/106a-91-п;>
[http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/106b-91-п](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/106b-91-п;)

20. Закон України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/76-19>

21. Закон України „Про віднесення деяких населених пунктів Волинської та Рівненської областей до зони гарантованого добровільного відселення” від 03.02.2004 № 1411-ІV. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1411-15>

22. Гуманітарні наслідки аварії на ЧАЕС. Стратегія відродження. Звіт підготовлено на замовлення ПРООН та ЮНІСЕФ за підтримки Управління ООН з гуманітарних питань і Всесвітньої організації охорони здоров'я. 2002. Електронний ресурс. Режим доступу:

[http://chernobyl.info/Portals/0/Docs/uk/pdf_uk/The%20Human%20Consequences%20of%20the%20Chernobyl\(ua\).pdf](http://chernobyl.info/Portals/0/Docs/uk/pdf_uk/The%20Human%20Consequences%20of%20the%20Chernobyl(ua).pdf)

23. Экологические последствия аварии на Чернобыльской АЭС и их преодоление: двадцатилетний опыт (Доклад экспертной группы "Экология" Чернобыльского форума. Электронный ресурс. Режим доступа:

http://chernobyl.info/Portals/0/Docs/uk/pdf_uk/EnvRep_Pub1239r_web.pdf

24. Медицинские последствия Чернобыльской аварии и специальные программы здравоохранения (Доклад экспертной группы "Здоровье" Чернобыльского форума ООН). Электронный ресурс. Режим доступа:

http://chernobyl.info/Portals/0/Docs/uk/pdf_uk/WHO%20Report%20on%20Chernobyl%20Health%20Published%202006%2007_rus.pdf

25. Наследие Чернобыля: Медицинские, экологические и социально-экономические последствия и рекомендации правительствам Беларуси, Российской Федерации и Украины. Электронный ресурс. Режим доступа:

http://chernobyl.info/Portals/0/Docs/uk/pdf_uk/chernobyl_digest_report_RUS.pdf

26. Jerzy Osiatyński. Ukrainian Chernobyl National Programs Enhancement. Analytical study. Электронный ресурс. Режим доступа:

http://un.kiev.ua/files/Report%201a_final%20version.pdf

27. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС від 20 грудня 1995 року № 998_008 (Оттавський меморандум). Электронный ресурс. Режим доступа:

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_008

28. Рамкова угода між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно діяльності Чорнобильського Фонду "Укриття" в Україні від 20.11.1997. Электронный ресурс. Режим доступа:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996_004

29. Закон України „Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблока цієї АЕС на екологічно безпечну систему” від 11 грудня 1998 року № 309-XIV. Электронный ресурс. Режим доступа:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/309-14>

30. Закон України „Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему” від 15 січня 2009 року № 886-VI. Электронный ресурс. Режим доступа:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/886-17>

31. Постанова Кабінету Міністрів України «Про фінансове забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду державним спеціалізованим підприємством "Чорнобильська АЕС"» від 22.12.2010 р. № 1164. Электронный ресурс. Режим доступа:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1164-2010-п>

32. Закон України „Про Загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами” від 17 вересня 2008 року № 516-VI. Электронный ресурс. Режим доступа:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/516-17>

33. Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами (ратифіковано Законом № 1688-III (*1688-14*) від 20.04.2000). Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_335
34. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
35. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-p>
36. ДСНС ліквідувала відкритий вогонь пожежі в Чорнобильській зоні – Чечоткін. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1111623-dsns-likvidovala-vidkritiy-vogon-pojeji-v-chornobilskiy-zoni-chehotkin.html>
37. У Чорнобильській зоні лишилися тільки окремі осередки загорянь лісової підстилки на площі 70 гектарів. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ecology.unian.ua/naturalresources/1073354-u-chornobilskiy-zoni-lishilisya-tilki-okremi-oseredki-zagoryan-lisovoji-pidstilki-na-ploschi-70-gektariv.html>
38. N. Evangeliou, S. Zibtsev, V. Myroniuk, M. Zhurba, T. Hamburger, A. Stohl, Y. Balkanski, R. Paugam, T. A. Mousseau, A. P. Møller & S. I. Kireev // Resuspension and atmospheric transport of radionuclides due to wildfires near the Chernobyl Nuclear Power Plant in 2015: An impact assessment. Scientific Reports 6:26062 DOI: 10.1038/srep26062. Режим доступу: <http://www.nature.com/articles/srep26062>
39. Пожежа в зоні відчуження не загрожує об'єктам ЧАЕС – рятувальники. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/07/18/7115117/>
40. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. № 535-р Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/535-2012-p>
41. Указ Президента України № 174/2016 від 26.04.2016 р. «Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/174/2016>
42. Норми радіаційної безпеки України. Доповнення: Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення (НРБУ-97/Д-2000). Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_ck/pg_gbnooc/index.htm
43. Указ Президента України від 13.04.2016 № 141/2016 «Про додаткові заходи щодо перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему

та відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи». Електронний ресурс. Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/141/2016>

44. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 р. № 912 «Деякі питання стимулювання розвитку зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення» Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/912-2016-п>

45. ДАЗВ оголошує про початок приймання заявок на отримання в користування земельних ділянок для будівництва об'єктів сонячної генерації від зацікавлених інвесторів. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dazv.gov.ua/vidnovliuvalna-enerhetyka/dazv-ogoloshue-pro-pochatok-prijmannya-zayavok-na-otrimannya-v-koristuvannya-zemelnikh-dilyanok-dlya-budivnitstva-ob-ektiv-sonyachnoji-generatsiji-vid-zatsikavlenikh-investoriv.html>

46. Около 40 иностранных компаний интересуются инвестициями в Зону отчуждения, – Семерак. Електронний ресурс. Режим доступу: http://biz.censor.net.ua/news/3016626/okolo_40_inostrannyh_kompaniyi_interesu_yutsya_investitsiyami_v_zonu_otchujdeniya_semerak

47. Завод з переробки рідких радіоактивних відходів (ЗПРПВ). Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.chnpp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=28:2010-09-13-07-21-3228&catid=98&Itemid=33&lang=uk

48. Промисловий комплекс по поводженню з твердими радіоактивними відходами (ПКПТРВ). Електронний ресурс. Режим доступу:

http://www.chnpp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=29&Itemid=38&lang=uk

49. Проміжне сховище відпрацьованого ядерного палива "сухого" типу (СВЯП-2). Електронний ресурс. Режим доступу:

http://www.chnpp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=27:227&catid=98&Itemid=32&lang=uk

50. Інформаційні матеріали щодо стану виконання рекомендацій Міжнародного координованого аудиту Чорнобильського фонду «Укриття». Лист Мінприроди до Рахункової палати №5/3-7/5067-16 від 01.06.2016. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16749581/5067-16.pdf?subportal=main>

51. Реалізація проекту НБК. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://chnpp.gov.ua/uk/component/content/article?id=396>